

บันทึกภาคสนาม : เครื่องมือสำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพ

Field Notes: Important Instrument for Qualitative Researcher

เยาวลักษณ์ มีบุญมาก* เพ็ญจมาศ คำณะ**

ศรินธร มังคะมณี** ลักคณา บุญมี** จิริยา อินทนา**

ปาริชาติ ญาตินิยม*** ลิลิต ศิริทรัพย์จันทน์****

Yaowaluck Meebunmak* Phenchamat Khamthana**

Sarinthorn Mungkhamanee** Lakkana Boonmee** Jiriya Intana**

Parichat Yatniyom*** Lilit Sirisabjanan****

Received : 22/7/63

Revised : 13/8/63

Accepted : 18/8/63

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบันทึกภาคสนาม (Field Notes) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ และเป็นสิ่งที่ช่วยนักวิจัยสร้างข้อสรุปหรือผลการวิจัยที่น่าเชื่อถือ เนื้อหาในบทความนี้ประกอบด้วย การกล่าวถึงความสำคัญ/ความหมายของบันทึกภาคสนาม วัตถุประสงค์ หลักการสำคัญ องค์ประกอบของการเขียนบันทึกภาคสนาม รูปแบบการบันทึกภาคสนาม พร้อมยกตัวอย่างการบันทึกภาคสนามตามระเบียบวิธีวิทยาการวิจัย เช่น การบันทึกภาคสนาม จากงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา การบันทึกภาคสนามจากงานวิจัยเชิงปรากฏการณ์ การบันทึกภาค

สนามจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการบันทึกภาคสนามตามเป้าประสงค์ เช่น การบันทึกภาคสนามในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสนทนากลุ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังสะท้อนเกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะบุคลิกภาพ ของนักวิจัยที่จะช่วยให้การบันทึกภาคสนามมีความสมบูรณ์ นำไปสู่การสรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีคุณภาพ เป็นข้อมูลทางการวิจัยที่ช่วยให้นักวิจัยมีความน่าเชื่อถือต่อไป

คำสำคัญ: บันทึกภาคสนาม นักวิจัยเชิงคุณภาพ

* อาจารย์พยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี ราชบุรี

** ผู้อำนวยการวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนีราชบุรี

*** อาจารย์พยาบาล คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

**** อาจารย์พยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี จังหวัดนนทบุรี

* Nurse Instructor, Boromarajonani College of Nursing, Ratchaburi

** Director of Boromarajonani College of Nursing, Ratchaburi

*** Nurse Instructor, Faculty of Nursing Chaiyaphum Rajabhat University

**** Nurse Instructor, Boromarajonani College of Nursing, Nonthaburi

ABSTRACT

The objective of this article is to indicate important of field notes. That is important instrument for collecting data in qualitative research. A good field notes can support to researcher for planning in field work and procedure analysis of data for correct conclusion and trustworthiness research. This content consist of significance, meaning of field notes, objective, mainstay, complement, pattern of field notes and for examples of field notes for methodology; ethnography research, phenomenology research, action research of field notes, field notes for goal; focus group of field notes. Furthermore attribution and personality of researcher that promote to completely of field notes. It bring to quality and trustworthiness of qualitative research.

Keywords: Field Notes, Qualitative Researcher

บทนำ

บันทึกภาคสนามถือเป็นข้อมูลที่สำคัญชิ้นหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ การบันทึกภาคสนามที่ดียังช่วยให้นักวิจัยสามารถวางแผนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามต่อไปได้อย่างรอบคอบมีความคลอบคลุม อีกทั้งยังเป็นข้อมูลสำคัญช่วยให้นักวิจัยสามารถวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปสู่ข้อสรุป ข้อค้นพบในการตอบคำถามการวิจัยได้อย่างถูกต้อง มีความน่าเชื่อถือ สะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพของงานวิจัย

“สนาม” (Field) ถือเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะนักวิจัยต้องเข้าไปเพื่อค้นหาหรือแสวงหาคำตอบในการศึกษาวิจัย โดยใช้เทคนิคที่หลากหลายในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องน่าเชื่อถือ ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม รวมถึงการจดบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Note) บันทึกภาคสนามจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นการทำงานในสนามของนักวิจัย หากนักวิจัยมิได้จดบันทึกไว้ก็เท่ากับว่านักวิจัยมิได้เข้าไปอยู่ในสนามหรือนักวิจัยมิได้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนั่นเอง จากประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้มีโอกาสบันทึกภาคสนามในการฝึกเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มโดยปราศจากความเข้าใจถึงความสำคัญของการบันทึกภาคสนามต่อการศึกษาวิจัย ทำให้การบันทึกภาคสนามที่ผู้เขียนได้บันทึกไว้จำนวนหลายหน้านั้นแทบจะเป็นข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นเพียงบริบทสภาพแวดล้อมในสนามเท่านั้น โดยไม่สามารถสะท้อนไปสู่การตีความเบื้องต้นหรือสะท้อนให้เห็นจุดด้อย จุดเด่นของวิธีการวิจัยได้ ทั้งยังมีการขาดหายหรือลืมนำข้อมูลสำคัญบางส่วนไป ดังนั้นทักษะการจดบันทึกภาคสนามจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ

ความสำคัญและความหมายของบันทึกภาคสนาม

บันทึกภาคสนาม (Field Note) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อช่วยนักวิจัยในการจดจำสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน “สนาม” ได้แก่ เหตุการณ์ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีหลากหลาย หลายประเภท ปฏิสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม ความรู้สึกนึกคิดต่อเหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงสิ่งที่การบันทึกเทป หรือภาพถ่ายไม่สามารถบันทึกได้ยกตัวอย่าง เช่น อวัจนภาษาต่างๆ ได้แก่ สีหน้า ท่าทาง ฯลฯ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการของการวิเคราะห์ข้อมูล ช่วยเติมเต็มข้อมูลจากการสังเกตหรือสัมภาษณ์และช่วยนักวิจัยในการวางแผนงานต่อไป มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบันทึกภาคสนามไว้หลากหลาย ซึ่งภายใต้ความหมายนั้นสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของนักวิจัยความสำคัญของบันทึกภาคสนาม และนำเสนอวิธีการจดบันทึกภาคสนาม ดังนี้

สุภางค์ จันทวนิช (2555)¹ กล่าวว่าบันทึกภาคสนาม คือ การบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การจดบันทึกเป็นวิธีการสำคัญในการเก็บข้อมูลเพื่อทำให้การวิจัยนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

Sanjek (1999)² กล่าวว่าบันทึกภาคสนาม คือ การแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนรูปของการสังเกตปฏิสัมพันธ์มาสู่การเขียน การติดต่อสื่อสารกับสาธารณะ ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลดิบ แนวคิดเบื้องต้น แผนภาพที่ถูกต้อง ผังเครือญาติ ที่จำเป็นต้องใช้ในภาคผนวกในหนังสือหรืองานวิจัย อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นวิทยาศาสตร์ ความเข้มงวดของการวิจัย เพื่อช่วยป้องกันการเกิดอคติ และช่วยในการจัดเตรียมข้อมูลสำหรับนักวิจัยท่านอื่นที่ต้องดำเนินงานต่อไป

Bogdan and Biklen (1982)³ กล่าวว่าบันทึกภาคสนาม เป็นเหมือนการเขียนเรื่องราวของสิ่งที่

ผู้วิจัยได้ยื่น ได้เห็น จากประสบการณ์และความคิด ในช่วงการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการสะท้อนเกี่ยวกับ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพ

ส่วน Fetterman (1989)⁴ กล่าวว่าบันทึกภาคสนาม เปรียบเสมือนเป็นรากฐานของโครงสร้างงาน วิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่มีความสำคัญ ซึ่งประกอบ ด้วยการบันทึกข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์และการสังเกตประจำวันจะช่วยนักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นรูปแบบระยะ แรกของการวิเคราะห์ในช่วงเก็บข้อมูล

ผู้เขียนจึงขอสรุปความหมายของบันทึกภาคสนาม ภายใต้มุมมองจากประสบการณ์ และการทบทวน วรรณกรรมว่า “บันทึกภาคสนาม” เป็นเครื่องมือ สำคัญชิ้นหนึ่ง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยเชิง คุณภาพ เป็นการบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราว เหตุการณ์ สำคัญต่างๆ ปฏิสัมพันธ์ของผู้คน อวัจนภาษา ที่เกิดขึ้น ในสนามวิจัย เป็นส่วนช่วยเติมเต็มข้อมูลจากการ สัมภาษณ์หรือสังเกตให้สมบูรณ์ ช่วยให้ นักวิจัย สามารถตั้งสมมติฐานเบื้องต้นต่อการวิจัย มองเห็น จุดอ่อน จุดแข็งของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และ ช่วยให้นักวิจัยใช้ในการวางแผนการวิจัยต่อไปได้

ดังนั้น เพื่อให้ให้นักวิจัยสามารถที่จะบันทึกภาค สนามได้อย่างมีคุณภาพ นำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัย และการสรุปผลการวิจัยได้นั้น นักวิจัยจึง ต้องทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการบันทึกภาค สนามหลัก การบันทึกภาคสนามที่สำคัญ รูปแบบการ บันทึกภาคสนาม เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานในสนาม ได้อย่างถูกต้อง

วัตถุประสงค์ของการบันทึกภาคสนาม

การบันทึกภาคสนาม มีวัตถุประสงค์สำคัญใน การจดบันทึกภาคสนาม คือ เพื่อช่วยให้นักวิจัยสามารถ ตั้งสมมติฐานชั่วคราวในการวิเคราะห์ข้อมูลในภาค สนาม (Theoretical Note: TN) ช่วยเรียบเรียงความ

คิดในการวางแผนงานการเก็บรวบรวมข้อมูลภาค สนามต่อไปเพราะบันทึกภาคสนามจะทำให้มองเห็น จุดเด่นและจุดด้อยของวิธีการในการเก็บรวบรวม ข้อมูลต่างๆ (Methodological Note: MN)^{1,2,6} เช่น ข้อมูลบางอย่างต้อง การการตะล่อมกล่อมเกลา (Probe) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกต่อไป นอกจากนั้น บันทึกภาคสนามยังช่วยในการสรุปข้อมูลเป็นระยะ และป้องกันการลืม

หลักการสำคัญในการบันทึกภาคสนาม

การบันทึกภาคสนามมีหลักสำคัญ เพื่อให้ข้อมูล ต่างๆ ที่ควรได้รับการบันทึก ไม่เกิดการสูญหาย

ดังนั้น นักวิจัยต้องถือว่าการบันทึกภาคสนาม เป็นภาระงานสำคัญ ที่ต้องทำทันทีทุกวันหลังออก จากสนาม โดยมองหาสถานที่ที่เงียบสงบและให้เวลา อย่างน้อย 1-2 ชั่วโมงสำหรับการบันทึกภาคสนาม เพื่อป้องกันการลืมข้อมูลสำคัญ ในขณะที่อยู่ในสนาม เพื่อไม่ให้ข้อมูลที่สำคัญเหล่านั้นหายนักวิจัยอาจจดบันทึก ย่อ (Jotted Notes) ซึ่งมีลักษณะเป็นคำ วลี คำสำคัญๆ อักษรย่อ รูปวาด ฯลฯ ไว้เบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงนำบันทึกย่อเหล่านั้นมาลำดับเหตุการณ์เรียง ลำดับก่อนหลังแล้วขยายเนื้อหาเพิ่มเติมเป็นบันทึก ภาคสนามละเอียด ด้วยเหตุนี้เมื่อต้องเข้าสนามนัก วิจัยจึงต้องเตรียมสมุดพกเล็กๆ ติดตัวเสมอโดยบาง ครั้งหากลืมสมุดพกอาจใช้การจดลงบนถุงกระดาษ ปกหนังสือ จาน ฯลฯ เพื่อไม่ให้พลาดการจดบันทึก สิ่งสำคัญที่สังเกตเห็น การบันทึกภาคสนามควรจด บันทึกอย่างละเอียดไม่ควรบันทึกแบบเขียนสรุปเป็น ภาพรวม เพราะจะทำให้มองไม่เห็นเหตุการณ์ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร รวมถึงการเขียนดังกล่าว ไม่ ช่วยสะท้อนสมมติฐานชั่วคราวในการวิเคราะห์ข้อมูล ในภาคสนาม มองไม่เห็นขั้นตอนในการเก็บรวบรวม ข้อมูล การบันทึกภาคสนามที่ดีในบางครั้งอาจต้องนำ คำพูดจริงของผู้พูดใส่ไว้ในบันทึกภาคสนามด้วยเพื่อ

ให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน เช่น มีใครพูดอะไรกับใคร ว่างบ้าง ขณะพูดมีสีหน้าท่าทางเช่นไร ใครมีปฏิกิริยาอย่างไรกับคำพูดนั้นๆ เป็นต้น เมื่อทำการบันทึกภาคสนามเสร็จเรียบร้อยแล้วต้องเก็บรักษา และระมัดระวังข้อมูลดังกล่าวเป็นความลับ ห้ามเปิดเผย จนกว่าจะได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อเป็นการรักษาจริยธรรมในการวิจัย⁵ เมื่อเวลาผ่านไป นักวิจัยนึกขึ้นได้ว่าลืมบันทึกข้อมูลบางอย่างไป ก็สามารถกลับมาทำการบันทึกเพิ่มเติมได้⁶

สิ่งที่ควรบันทึกในบันทึกภาคสนาม

เนื้อหาที่ผู้เขียนได้บันทึกลงในบันทึกภาคสนาม จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มในครั้งนี้ ผู้เขียนได้เลือกใช้แบบบันทึกภาคสนามตามของ Morse and Field⁶ ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดสิ่งที่ควรบันทึกดังนี้ รหัสผู้ให้ข้อมูล (กรณีสัมภาษณ์เชิงลึก)วันที่สัมภาษณ์ เวลาเริ่มและสิ้นสุดการสัมภาษณ์ สถานที่ให้สัมภาษณ์ การอธิบายสิ่งแวดล้อมทั่วไปและบุคคลในสนาม พฤติกรรมที่แสดงออกแบบอวัจนภาษา ได้แก่ โทนเสียง ความเร็วในการพูด การแสดงทางสีหน้า สายตา ท่าทาง อากัปกิริยา และ การใช้มือ การใช้คำสำคัญชื่อเรื่อง จุดเน้นหนัก คำหรือวลีที่โดดเด่นขึ้นมา ความเห็นหรือความรู้สึกของนักวิจัย เช่น ความรู้สึกไม่สุขสบายต่อข้อคำถามของผู้ให้ข้อมูลในบางหัวข้อ อารมณ์ที่มีต่อผู้คน, เหตุการณ์หรือสิ่งของการวิเคราะห์เบื้องต้นคำถามของผู้วิจัยความชัดเจนของคำถาม แนวโน้มของข้อมูลที่ปรากฏขึ้นมาหรือแบบแผนของข้อมูลที่ปรากฏออกมา และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบันทึกเทปส่วนในการทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้เขียนได้นำข้อเสนอแนะการจดบันทึกการสนทนากลุ่มของ นิตา ชูโต⁵ มาประกอบ

ในการทำบันทึก คือ เพิ่มเติมการอธิบายถึงรายละเอียดส่วนตัวของผู้เข้าร่วมการสนทนาว่าประกอบไปด้วยว่ามีใครบ้าง ตำแหน่งการนั่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพ ผังการนั่งสนทนากลุ่มเพื่อใช้ประกอบการถอดเทปการสนทนาทำให้ทราบว่าใครเป็นคนพูดประโยคใดทั้งนี้หากเป็นงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา จำเป็นต้องมีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับแผนที่ แผนภาพ หมู่บ้าน แผนที่เครือญาติ Sanjek² เพื่อประกอบการทำความเข้าใจไว้ในบันทึกภาคสนามด้วย

รูปแบบในบันทึกภาคสนาม

การใช้รูปแบบในการจดบันทึกภาคสนาม นักวิจัยสามารถเลือกใช้รูปแบบการจดบันทึกได้หลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความถนัด ความชอบของนักวิจัยแต่ละบุคคล หรือจดบันทึกโดยไม่ใช้รูปแบบใดเลย แต่จุดสำคัญที่ผู้เขียนได้เรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นเขียนบันทึกภาคสนามโดยการเลือกใช้รูปแบบใดก็ตาม สิ่งที่จดบันทึกในรูป แบบต่างๆ นั้นควรจะสะท้อนมุมมองเชิงปรัชญาหรือกระบวนทัศน์ของผู้วิจัยใช้ในการศึกษาค้นคว้าหาความจริงเรื่องนั้นๆ โดยแสดงให้เห็นสิ่งสำคัญต่อการวิเคราะห์ข้อมูลคือ สมมติฐานชั่วคราวในการวิเคราะห์ข้อมูลในภาคสนาม (Theoretical Note: TN) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สะท้อนจุดเด่นและจุดด้อยของวิธีการ (Methodological Note: MN) เพื่อให้สามารถนำไปสู่การวางแผนการดำเนินงานต่อไปได้

Morse and Field⁶ แนะนำว่าการบันทึกภาคสนามของนักวิจัยเชิงคุณภาพควรต้องอธิบายสิ่งที่ควรบันทึกได้อย่างละเอียด จึงใช้รูปแบบดังนี้

- รหัสผู้ให้สัมภาษณ์.....
- วันสัมภาษณ์ เวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดการสัมภาษณ์.....
- เป้าหมายเบื้องต้นในการสัมภาษณ์.....สถานที่สัมภาษณ์.....
- อธิบายสิ่งแวดล้อม (ซึ่งประกอบด้วยสภาพแวดล้อม บุคคล).....
- พฤติกรรมที่เป็นอวัจนภาษา (ได้แก่ โทนเสียง ความเร็วในการพูด การแสดงทางสีหน้า สายตา ท่าทาง อากัปกริยา และ การใช้มือ).....
- เนื้อหาในการสัมภาษณ์ (การใช้คำสำคัญ หัวข้อ การให้จุดเน้น การตั้งคำถามหรือสิ่งที่โดดเด่นขึ้นมา)
- ความเห็นหรือความรู้สึกของนักวิจัย(ความรู้สึกไม่สุขสบายต่อข้อคำถามของผู้ให้ข้อมูลในบางหัวข้อ อารมณ์ที่มีต่อผู้คน,เหตุการณ์หรือสิ่งของ).....
- การวิเคราะห์เบื้องต้น (คำถามของผู้วิจัยความชัดเจนของคำถามแนวโน้มของข้อมูลที่ปรากฏขึ้นมาหรือ แบบแผนของข้อมูลที่ปรากฏออกมา).....
- แผนของข้อมูลที่ปรากฏออกมา).....
- ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบันทึกเทป

Schatzman⁷ แนะนำรูปแบบการบันทึกไว้ว่า ควรประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริง (Observation Note: ON) โดยเป็นส่วนที่ควรบรรยายอย่างละเอียดถึงสิ่งแวดล้อม สถานที่ บุคคล เหตุการณ์ คำพูดของบุคคลสรุปรวมว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร กับใคร และทำไม โดยข้อมูลส่วนนี้จะไม่มีการตีความ ส่วนที่ 2 เป็นส่วนตีความเบื้องต้น โดยใช้แนวคิดทฤษฎีของผู้วิจัยประกอบ (Theoretical Note:TN)

และส่วนที่ 3 เป็นการกล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัย (Methodological Note:MN) ซึ่งเป็นส่วนที่สะท้อนให้เห็นถึงการบันทึกวิธีการที่ใช้ในสนาม ทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ ตลอดจนข้อมูลที่ตกหล่นสูญหาย เป็นส่วนที่ช่วยเตือนความจำ ช่วยประเมินคุณภาพของข้อมูล เพื่อใช้ในการวางแผนการดำเนินงานต่อไปโดยขณะบันทึกให้ระบุมหวมืดของเหตุการณ์¹ เช่น

1.1 ทำบุญ ON	วัน/เวลา/สถานที่ สิ่งที่สังเกตตามความเป็นจริง
TN	ตีความเบื้องต้น
MN	ระเบียบวิธี.....
1.2 การแต่งงาน	

สำหรับวิธีการบันทึกนั้น นักวิจัยแต่ละท่านสามารถเลือกใช้ได้หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจดบันทึกด้วยลายมือลงในกระดาษ จาน ชาม ปกหนังสือ เศษกระดาษ บันทึกลงในคอมพิวเตอร์ การถ่ายภาพประกอบ และแผนที่ เป็นบันทึกภาคสนามที่มีความสำคัญ ช่วยให้นักวิจัยจดจำเหตุการณ์ที่สังเกตได้ชัดเจนและละเอียดดีขึ้น โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่เป็นโลกยุคเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้บันทึกอาจใช้เทปบันทึกเสียง อัดเสียงที่บรรยายเกี่ยวกับบริบทสถานที่ สิ่งแวดล้อม อากัปกิริยาทั้งวัจนภาษาอวัจนภาษา การตีความเบื้องต้นในสนาม จากนั้นนำมาถอดเทปสิ่งที่บันทึกลงในกระดาษ เพื่อช่วยให้นักวิจัยสะดวกมากขึ้น หรือนักวิจัยอาจใช้กล้องถ่ายรูปดิจิทัล และวีดีโอดิจิทัล ช่วยในการจดบันทึกภาคสนามได้อีกด้วย ซึ่งในบางกรณีอาจต้องคำนึงถึงสิทธิของผู้ถูกสัมภาษณ์ สังเกต ด้วยการขออนุญาตเจ้าของข้อมูลด้วย ดังนั้นสิ่งสำคัญอาจจะไม่ใช่วิธีการบันทึก แต่อยู่ที่สาระสำคัญที่ควรต้องบันทึกนั้น ไม่ควรตกหล่นสูญหายหรือถูกลืมเลือน เพราะสิ่งเหล่านี้ต้องใช้ประกอบในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการบันทึกภาคสนามที่มีความแตกต่างหลากหลายตามระเบียบวิธีการวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (สังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม) จึงขอยกตัวอย่างวิธีการบันทึกภาคสนามเป็น 2 ประเภท คือ 1) บันทึกภาคสนามตามระเบียบวิธีการวิจัย 2) บันทึกภาคสนามตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

บันทึกภาคสนามตามระเบียบวิธีการวิจัย

บันทึกภาคสนามตามระเบียบวิธีการวิจัย ประกอบด้วยตัวอย่างการบันทึกภาคสนามจากงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Research) งานวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) งานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

1. บันทึกภาคสนามจากงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา¹¹ (Ethnography Research)

30 สิงหาคม 52

มี 2 กลุ่มในหมู่บ้าน : กลุ่มแรกอยู่ใน Imamura ประกอบด้วย ผู้สูงอายุชาว Kitagawa, Sakaguchi และ Kurohiji อีกกลุ่มประกอบด้วย ชายชาว Kaneda, Ishikawa และ Kamo นั้นได้นั่งสังเกตการเล่นของเด็กชาว Kawaze เล่น “ishi iri” เริ่มเล่นด้วยการวาดรูปตารางสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เด็กบางกลุ่มวาดเป็นดังนี้

•		⑥
	≈	
		E
		E

ทำให้รู้สึกได้ว่าเด็กมีเกมส์ ที่ใช้สื่อสารกันเฉพาะในกลุ่ม มีลักษณะคล้ายเกมส์อักษรไขว้ ที่นิยมกันแพร่หลาย แต่ภาษาที่เขียนในตารางเป็นสัญลักษณ์เฉพาะ ดังนั้นผู้วิจัยจึงวางแผนสังเกตการณ์เล่นของชายชาว Kaneda อีกต่อหนึ่ง เพื่อดูลักษณะการเล่นเกมส์อักษรไขว้วันนี้อาจจะมีความแตกต่างกันอย่างไร

3.

แบบบันทึกภาคสนาม

หมายเลขผู้ให้ข้อมูล

การสัมภาษณ์ครั้งที่ 2

วันที่ 3 มีนาคม 2550 เวลา 15.30-16.30 น. ณ หอผู้ป่วยเด็ก

การบรรยายฉากและบรรยากาศในการสัมภาษณ์

ลักษณะน้องเป็นเด็กชายวัย 9 ขวบ ไม่มีผมบนศีรษะ ร่างกายซูบผอม ซีด ทำทางดูเหนื่อย นั่งเล่นเครื่องบินอยู่บนเตียงซึ่งอยู่ด้านในสุดของหอผู้ป่วย เหมือนนั่งรอคอยใคร แขนข้างซ้ายมีสายน้ำเกลืออยู่ตาม ร่างกายมีรอยคล้ายจ้ำเลือดสีม่วงทั่วแขนขา เป็นจุดใหญ่ เมื่อผู้วิจัยเข้าไปทักทายทำสีหน้าดีใจและบอกว่า “กำลังรอพ่ออยู่ วันนี้ยังไม่มีคนมาเยี่ยมเลย แม่บอกว่าจะมาแต่ยังไม่เห็นตั้งแต่เช้า”

การบันทึกความรู้สึก เหตุการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสนามวิจัย

วันนี้ยังรู้สึกเศร้าใจเมื่อเห็นอาการของน้องทรุดลงกว่าครั้งแรกที่มาสัมภาษณ์ แต่น้องยังมีกำลังใจที่จะอยู่ต่อไป มีความหวังว่าตนเองจะหายจากโรค ทั้งที่เรารู้ว่าเป็นไปได้ยากมาก ความดีใจของน้องคงอยู่ที่มีใครได้ให้ความอบอุ่นมาเยี่ยมบ้าง วันนี้รู้สึกหดหู่ใจมากอย่างบอกไม่ถูก..... ฯลฯ.....

บันทึกภาคสนามจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในขณะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยไม่สามารถจดจำทุกเรื่องจากการสังเกต หรือสนทนาอย่างเป็นทางการ ไม่เป็นทางการ ได้ ดังนั้น การจดบันทึกภาคสนาม จึงเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการยากที่จะระบุว่าการจดบันทึกภาคสนามควรใช้กลวิธีหรือกระบวนการใด เพราะสนามในพื้นที่วิจัยแตกต่างกัน แต่การจดบันทึกมีแนวทางดังนี้ 1) ประเด็นสำคัญที่ควรคำนึงถึงการจด

บันทึกภาคสนาม คือ จดบันทึกข้อมูลพื้นที่ ควรจดบันทึกการสังเกตก่อนที่จะพูดหรืออภิปรายร่วมกับผู้อื่น หาสถานที่ที่เงียบเพื่อจดบันทึกภาคสนามจัดเวลาให้เพียงพอเพื่อให้บันทึกภาคสนาม ให้เสร็จ เรียงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เหตุการณ์และการสังเกตที่เขียนในบันทึกภาคสนาม ควรเขียนอย่างสั้นไหลที่มาจากความคิดของนักวิจัย 2) เนื้อหาของการจดบันทึกภาคสนาม ควรอธิบายเรื่องราวที่สอดคล้องตามเป้าประสงค์ของการวิจัย^{6,8}

เอกสารหมายเลขที่ 1 /มค.53

บันทึกภาคสนาม

ผู้ร่วมวิจัย รายที่ 1 รหัส EDSTTA 1

วันที่ 4 เดือน มกราคม พ.ศ.2553 เวลา 9.30-11.00 น.

สถานที่ ห้องทำงาน PCU แห่งหนึ่งในชุมชน

Observation Note ผู้หญิงไทยวัย 38 ปี รูปร่างท้วมสูง ผิวขาว ผมหยาบระบัด แต่งกายชุดเครื่องแบบของหน่วยงาน ท่าทางยิ้มแย้ม เต็มใจในการให้ข้อมูลบริเวณที่ใช้ในพูดคุยเป็นห้องทำงานส่วนตัวช่วงต้น ๆ ของการติดต่อประสานงาน เรื่องการวางแผนประเมินผลบริการ กับพี่...บอกว่าสบายมาก ทุกอย่างพี่ทำมากับมือ และบอกว่างานนี้พี่ทำเต็มที่ พี่...มีความสุขกับการทำงานในครั้งนี้ เป็นการช่วยผู้สูงอายุ เหมือนได้ทำบุญทำกุศล พี่...ได้เล่าให้ฟังว่าป้า... ได้ช่วยดูแลอยู่... ทำให้ถูกหวัดติดต่อกันสองครั้ง และ อสม

Theoretical Note พี่...ซึ่งเป็นพยาบาลปฏิบัติงานชุมชน เข้ามาร่วมปฏิบัติงานในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนา ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงคือ อสม และจิตอาสาในชุมชนได้เข้ามาช่วยในการให้บริการกับผู้ป่วยในชุมชน ทำให้ไม่ได้ทำงานโดดเดี่ยวเหมือนเมื่อก่อน ที่ต่างคนต่างทำ คนทำงานที่โรงพยาบาลทำแล้วก็ได้เห็นผล คนไข้ก็ยังเยอะเหมือนเดิม “ระบบการทำงานเดิมเป็นงานของ HHC ซึ่งยังขาดการเชื่อมโยงไปยังภาคประชาชน และภาคสุขภาพ เช่น เทศบาล พี่...ก็ยังไม่เคยปฏิบัติงานในลักษณะเช่นนี้มาก่อน และเกรงๆ กลัวๆ ที่จะประสานงานกับเทศบาล การทำงานที่ผ่านมามีปัญหาทั้งด้านสังคม หรือผู้สูงอายุมีฐานะยากจน จำนวนมากแต่ก็ยังไม่ได้นำข้อมูลดังกล่าวไปสะท้อนให้กับ อบต หรือเทศบาลทราบ ในส่วนของรพสต พี่...ให้ข้อมูลว่าหากประสานงานไปคราวใดก็จะได้รับคำตอบว่า ไม่ว่า งานเยอะ พี่...ใจไม่เย็นพอ เลยทำงานเองเลย”

Methodological Note การสัมภาษณ์ครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นภาพของการทำงานที่มีส่วนร่วมจากภาคีภาคส่วนหลายภาคส่วน สอดคล้องตามแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) แต่อย่างไรก็ตามใน การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลคราวต่อไป ผู้วิจัยต้องกลับไปถามเพื่อเจาะลึก รพ.สต. เพิ่มเติมอีก เพื่อให้ได้รายละเอียดของบทบาทการทำงานของแต่ละภาคส่วนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นผู้วิจัยยังวางแผนว่าจะปรับเพิ่มการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การร่วมสังเกตการณ์ทำงานของภาคส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ) พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พมจ) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ) จึงวางแผนเพิ่มเติมว่า ในการเก็บรวบรวม ข้อมูลครั้งต่อไป ต้องนัดหมายบุคคลในองค์กรเหล่านี้ มาเพื่อให้สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม โดยนัดหมายภาคีภาคส่วนเหล่านี้เข้ามาร่วม และคาดว่าจะต้องสัมภาษณ์ในระดับทั้งผู้ปฏิบัติงาน และระดับหัวหน้าหน่วยงาน เพื่อให้เห็นมุมมองทั้ง

ผู้วิจัยรู้สึกว่า พี่...มีความสุข ผู้วิจัยรู้สึกประทับใจพี่...มาก เพราะพี่...ขับรถส่วนตัวออกไปเยี่ยมผู้ป่วยเอง เคยถามเหมือนกันว่าทำไมไม่ขอรถ ได้รับคำตอบว่ามันไม่ได้เป็นไปตามแผน เพราะการขอรถต้องมีแผน งานล่วงหน้า เมื่อเป็นเช่นนี้ พี่...ก็เลยขับรถออกไปเยี่ยมเองดีกว่า สบายใจกว่า ไม่ต้องไปจ้อคนขับรถ

สิ่งที่วางแผนจะดำเนินการต่อไป

1. สิ่งที่คุณวิจัยควรนำข้อมูลของพี่... ไปตรวจสอบกับหน่วยงานยานพาหนะ และผู้บริหารให้รับทราบว่ายังขาดปัจจัยสนับสนุนในการดำเนินงาน ซึ่งต้องการคุณภาพ แต่มีคนน้อยมาก
2. กำหนดวัน เวลา ในการลงไปประเมินผลกับผู้ป่วยที่เข้าร่วมโครงการที่บ้าน...
3. ขอเชิญทีมงานจาก PCT ทีมเพื่อมารับทราบวาระการประเมินผลบริการ HHC

บันทึกภาคสนามตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. บันทึกภาคสนามจากการสังเกต เมื่อนักวิจัยสังเกตพฤติกรรม หรือกิจกรรมใดๆ ต้องมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน และมีการบันทึกภาคสนามทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์จะทำให้ได้ข้อมูลครอบคลุม และละเอียดควรสังเกตอย่างน้อยตามกรอบดังนี้ 1) ฉากและบุคคล (Setting) ฉากหมายถึง สถานที่และลักษณะทางกายภาพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและเหตุการณ์ที่กำลังสังเกต บุคคล คือคนที่ปรากฏอยู่ในกิจกรรมนั้นๆ สังเกตทั้งจำนวน ลักษณะทั่วไป ลักษณะเฉพาะ ข้อมูลทางสังคมของบุคคลนั้น ข้อมูลนี้ตอบคำถาม “ใคร” และ “ที่ไหน” 2) การกระทำ (Acts) สังเกตพฤติกรรมสังคมที่เกิดขึ้น หรือการกระทำระหว่างกันของบุคคล ข้อมูลนี้ตอบคำถาม “ทำอะไร” 3)

แบบแผนกิจกรรม (Pattern of Activities) เป็นการเอาข้อมูลของการกระทำมาร้อยเรียงให้เห็นความเกี่ยวเนื่องกันอย่างมีหลักการและเหตุผล ตามข้อเท็จจริงที่ได้จากการสังเกต เป็นการตอบคำถาม “อย่างไร” 4) ความสัมพันธ์ (Relation) เป็นการสังเกตว่าการกระทำที่เฝ้าดูนั้นใครทำกับใคร ในบทบาทและสถานภาพอย่างไร เพื่อตอบคำถาม “ใครกับใคร” 5) การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการมองขยายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ออกไปสู่ภาพรวมของปรากฏการณ์ทั้งหมด เพื่อตอบคำถามว่า “ใครกับใคร” เป็น “ใครบ้าง” 6) ความหมาย (Meaning) เป็นการรับรู้เหตุการณ์หนึ่งๆ ของบุคคลที่เป็นสมาชิกในกลุ่มนั้นๆ เป็นการตอบคำถามว่า “อย่างไร” และ “ทำไม”^{9,10} ดังตัวอย่าง

วันที่ 8 มีนาคม 2561 เวลา 20.00-22.00 น. ห้อง นวดแผนไทย รพ.สต. ห้วยหิน

ในห้องนวดมีเจ้าหน้าที่นวด 2 คน เป็นหญิงชื่อแก้ว และพิม อายุ 42, 44 ปี สวมเสื้อกางเกงสีฟ้า เหมือนกัน กำลังนวดให้ผู้ชาย 2 คน อายุ 45 ปี และ 48 ปี ทำนวดเหมือนกัน ขณะนวดทั้งแก้วและพิมคุยกับผู้ชายที่กำลังนวดให้ไปด้วย เรื่องที่คุย เช่น วันนี้ห่วยออกอะไร อากาศภายนอกเป็นอย่างไรบ้าง

2. บันทึกภาคสนามจากการสนทนากลุ่ม

Participant Code: ผู้เข้าร่วม ประกอบด้วย พยาบาลวิชาชีพ รวม 5 คน

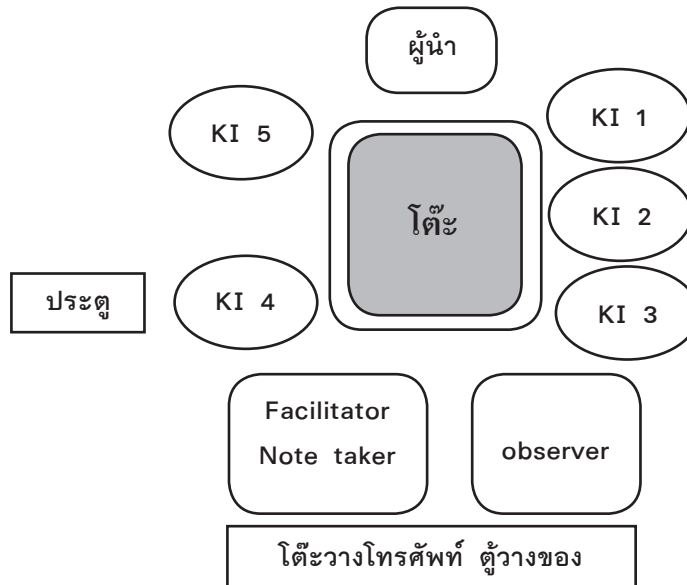
รายละเอียด ตำแหน่งหัวหน้าหอผู้ป่วยพิเศษ หัวหน้าหอผู้ป่วยระยะสุดท้าย หัวหน้าคลินิกผู้สูงอายุ รักษาการหัวหน้าหอผู้ป่วยอายุรกรรม พยาบาลวิชาชีพปฏิบัติงานในหอผู้ป่วยศัลยกรรมหญิง 1

Interview Date 9 กุมภาพันธ์ 2556 **Start time** 10.20 น. **Ending time** 11.40 น.

เป้าหมาย: เพื่อสนทนากลุ่มในประเด็นสมรรถนะพยาบาลผู้สูงอายุ

Location of Interview: ห้องประชุม หอผู้ป่วยหนักอายุรกรรม

ผังการนั่งสนทนากลุ่ม

สิ่งแวดล้อม สนทนากลุ่มในห้องประชุมเล็ก เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะการนั่ง เป็นรูปวงรี ห้องสนทนาเป็นสี่เหลี่ยมมีประตูทางเข้าหนึ่งทาง มีหน้าต่างบานเกร็ดติดประตูปิดสนิท มีเครื่องปรับอากาศหนึ่งเครื่อง พัดลมหนึ่งตัว ชั้นวางโทรศัพท์ถัดเข้ามาจากประตู ตู้กระจกวางของตั้งอยู่ติดกัน ลักษณะผังการนั่งเก้าอี้ติดกัน จำนวนผู้ร่วมสนทนาทั้งสิ้น 5 คน ผู้นำ 1 คน ผู้ช่วยสนทนากลุ่มและบันทึก 1 คน ผู้สังเกตการณ์ 1 คน รวมทั้งสิ้น 7 คน

พฤติกรรมที่แสดงออกแบบอวัจนภาษา เมื่อผู้นำสนทนาเริ่มสนทนา เวลา 10.20 น. โดยเริ่มจากแนะนำผู้นำ ผู้บันทึกผู้สังเกต จึงให้ผู้ร่วมสนทนา KI 5 แนะนำตัวเพียงคนเดียวเนื่องจากเป็นผู้ร่วมที่ใหม่ ถูกส่งมาเป็นตัวแทนผู้ให้ข้อมูลจากหอผู้ป่วยศัลยกรรมหญิง 1 เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลท่านเดิมติดภารกิจขึ้นปฏิบัติงานเป็นพยาบาลวิชาชีพใหม่ ทำงานที่โรงพยาบาลมาได้ 9 เดือน เมื่อผู้นำกลุ่มเปิดประเด็นคำถามข้อแรกขณะตอบรู้สึกบรรยายากเกร็งเล็กน้อย ต่อมาเริ่มเป็นกันเองมากขึ้น ในขณะที่ตอบคำถามข้อที่ 3 มีเสียงโทรศัพท์ของผู้ร่วมสนทนา KI 2 KI 4 ซึ่งทั้งคู่ได้ปลดกันลูกออกจากวงสนทนาไปรับโทรศัพท์ข้างนอกห้อง บรรยายากในการตอบคำถามส่วนใหญ่ เมื่อผู้นำถาม ผู้ตอบส่วนใหญ่จะตอบเป็นลำดับขั้นตามตำแหน่งคือเริ่มตอบจากผู้ร่วมสนทนา KI 1, KI 2, KI 4, KI 3, KI 5 ตามลำดับเป็นลักษณะ การตอบแบบว่าให้พี่ใหญ่หรือผู้บริหารที่มีอำนาจคนแรกสุดตอบคำถามก่อนส่วนน้องพยาบาลที่มีประสบการณ์น้อยจะตอบคำถามหรือแสดงความคิดเห็นเป็นคนสุดท้ายและในบางข้อคำถามผู้ร่วม KI 1 KI 2 จะถามน้อง KI 5 เองเลยว่าน้องคิดอย่างไรค่อนข้างเป็นการสนทนาที่มีบรรยายากไปในเชิงอำนาจ น้องพยาบาลก็จะตอบเป็นคนสุดท้ายและน้อมรับข้อเสนอแนะจากพี่พยาบาลเสียเป็นส่วนใหญ่

เนื้อหาในการสัมภาษณ์ ประเด็นที่สังเกตเห็นจากลักษณะคำตอบของกลุ่มสนทนา คือ การมุ่งเน้นว่าพยาบาลจบใหม่ค่อนข้างมีความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุน้อย ไม่ insight ไม่ตระหนักว่าความสูงอายุมีผลต่อการปฏิบัติการพยาบาล เนื่องจากเด็กรุ่นใหม่เป็นคน Generation y มีความรู้จากการที่ได้รับการเรียนมาจากสถาบันการศึกษาแต่ยังไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับการสูงอายุ ต้องอาศัยประสบการณ์จากการปฏิบัติงานด้วย หรือต้องมีประสบการณ์การได้ดูแลพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายด้วยจึงจะมองภาพออก แต่สังคมปัจจุบันก็เปลี่ยนไปทำให้พยาบาลวิชาชีพรุ่นใหม่ ๆ เข้าใจได้น้อยต่างจาก พยาบาลที่มีอาวุโสซึ่งในสมัยก่อนแม้จะไม่มีวิชาการพยาบาลผู้สูงอายุแยกมาเรียนอย่างชัดเจน แต่เนื่องจากเคยอยู่ในสังคมที่ยังมีค่านิยม ความเชื่อเรื่องการเคารพผู้สูงอายุ การได้ดูแลพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายของตนเอง จึงมีความเข้าใจในผู้สูงอายุได้มากกว่า ร่วมกับการที่โรงพยาบาลก็จะมี การเสริมความรู้ทางทฤษฎีให้ ซึ่งน้องพยาบาลก็จะยอมรับและเสนอว่าอยากเห็นตัวแบบที่ดีจากพี่ๆ

ความรู้สึกรักของนักวิจัย ผู้ร่วมสนทนากลุ่มมีท่าทาง สิ้นหนัไม่เครียดหรือกังวลเกี่ยวกับเนื้อหา ในการสนทนา สังเกตได้จากมีเสียงหัวเราะและการยิ้มเป็นระยะ ทุกคนให้ความร่วมมือในการสนทนากลุ่ม แม้ KI 5 ซึ่งเป็นน้องพยาบาลจบใหม่จะพูดน้อยที่สุด จนสิ้นสุดการสนทนา

Analysis เป็นคำตอบที่มุ่งไปที่พยาบาลวิชาชีพจบใหม่ที่ด้อยประสบการณ์ต่อการพยาบาลผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้ร่วมสนทนาเป็นผู้บริหาร คำตอบจึงเป็นไปในลักษณะมุมมองในเชิงผู้บริหาร เช่น การพัฒนาคน การจัดหาเครื่องมืออุปกรณ์

Technology problem มีเสียงแอร์สวดแทรกในเทปรบกวนเสียงการสนทนากลุ่ม

สรุป

การบันทึกภาคสนามและทักษะการบันทึกภาคสนามมีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับนักวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ การบันทึกภาคสนามมีเป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อบันทึกสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสนามวิจัย เป็นเครื่องมือช่วยให้นักวิจัยนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล หรือตั้งสมมติฐานเบื้องต้นในสนาม ส่งผลให้นักวิจัยสามารถวางแผนการดำเนินการวิจัยต่อไปได้อย่างครอบคลุม เนื้อหาภายในการจดบันทึก ภาคสนามอาจมีความแตกต่างกันไปตามระเบียบวิธีการวิจัย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการบันทึกภาคสนามในครั้งนั้นๆ ว่าเป็นการบันทึกประกอบการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่ม หรือเป็นการบันทึกภาคสนามในงานวิจัยที่มีระเบียบวิธีการวิจัยแบบใด นักวิจัยเชิงคุณภาพทุกท่านต้องฝึกบันทึกภาคสนามเพื่อให้มีความชำนาญและ

เชี่ยวชาญมากเพียงพอ เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกนั้นเกิดประโยชน์สูงสุดในการช่วยนักวิจัยในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล นำไปสู่การสรุปผลการวิจัยที่ต้องการแม่นยำและมีความน่าเชื่อถือของงานวิจัย นอกจากความตระหนักว่าวัตถุประสงค์ เนื้อหาในการบันทึกสิ่งที่ควรบันทึกมีความสำคัญในแต่ละส่วนอย่างไรแล้วทักษะที่สำคัญของการบันทึกภาคสนามอีกประเด็นหนึ่งนั่นคือหากนักวิจัยภาคสนาม เป็นคนชอบเขียนข้างบรรยาย พรรณนาเหตุการณ์หรือเล่าเรื่องราวสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดีโดยลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง เป็นสิ่งที่จะช่วยให้การบันทึกภาคสนามมีความสอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์ภาคสนามได้เป็นอย่างดี ส่งผลไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลที่มีคุณภาพได้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาที่ยืนอยู่บนพื้นฐานความเชื่อในลักษณะใด

REFERENCES

1. Jantawanit, S. Qualitative Research Methods. Bangkok: ChulaPress; 2018. (in Thai)
2. Sanjek, R. Fieldnotes The Makings of Anthropology. USA: Cornell University Press. 1990.
3. Bogdan, R. and Biklen, S. K. Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods. Toronto: Allyn and Bacon. 1982.
4. Fetterman, D.M. Ethnography: step by step. SAGE Publications; 1989.
5. Shouto, N. Qualitative research. Bangkok: Matspoil company; 2002. (in Thai)
6. Morse, M.J. and Field, A.P. Nursing Research The Application of Qualitative Approaches. Spain: GraphyCems; 1996.
7. Schatzman, L., and A, Strauss. Field Research. Englewood Cliffee: Frentice-Hall; 1973.
8. Nilvarangkul, K. Action research for community nurses. Klangnanavithaya: Khonkaen province; 2015.
9. Chirawatkul, S. Qualitative study in nursing. Bangkok: Vittayapat Press; 2012. (in Thai)
10. Merriam, S.B. Qualitative research: A guide to Design and Implementation. San Francisco: Jossey Bass; 2009.
11. Kutsche, P. (1998). FIELD ETHNOGRAPHY A Manual for Doing Cultural Anthropology. New Jersey: Prentice Hall.

